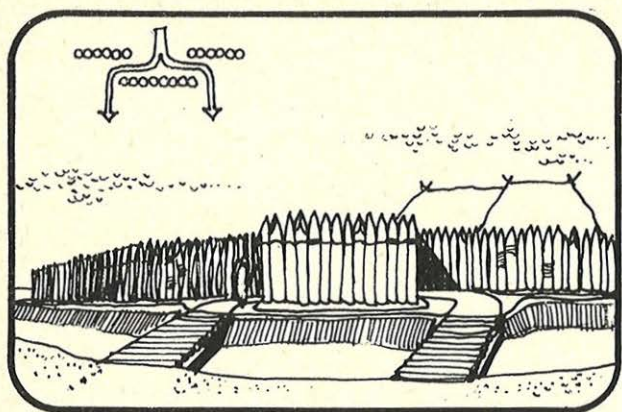

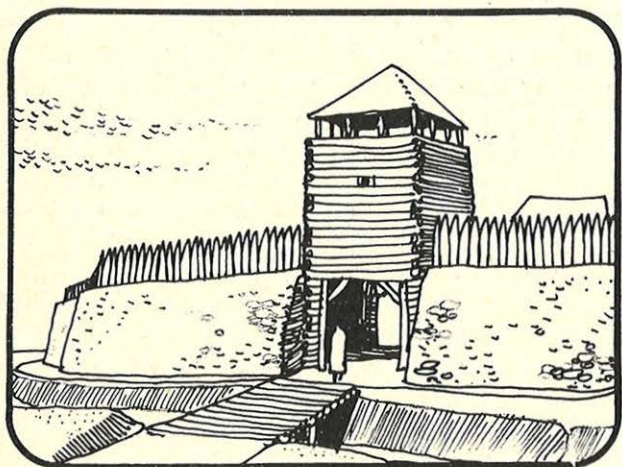
Vyšehradské brány

Brány do opevněných souborů slučovaly v sobě často funkci účelovou i reprezentační. V jejich konstrukcích a systémech se odrážela úroveň vojenské techniky své doby a současně ekonomická a kulturněhistorická vyspělost celé společnosti. Brány se staly mnohdy typickou součástí panorámat měst a hradů, charakteristickým motivem exteriérů a interiérů těchto souborů a nezřídka byly pojaty jako symboly do městských znaků. Podobně tomu bylo i u královského Vyšehradu, který ve středověku několikrát úspěšně soutěžil s Pražským hradem o vrcholné funkční postavení ve státě. Jeho druhoradé postavení nakonec způsobila jednak určitá odlehlost od městského jádra na přechodu přes Vltavu a jednak katastrofální vývojové zlomy, ze kterých se tento hrad jen pomalu vzpamatovával. Zatímco stavební vývoj Pražského hradu probíhal více méně plynulým narůstáním, zůstal větší díl Vyšehradu v době po husitském revolučním hnutí přes dvě staletí v troskách a konečný významový útlum nastal radikální přeměnou celku na barokní vojenskou pevnost. Vlivem těchto okolností zůstává rekonstrukce vývojového obrazu Vyšehradu, v níž hrály brány často dominantní úlohu, do značné míry odkázána na zatím omezené výsledky archeologických průzkumů a na sporé ikonografické či písemné archívní materiály. Jistou pomůckou pro představu podoby vyšehradského opevnění s branami a fortanami jsou i analogické situace, zjištěné např. právě na Pražském hradě, s nímž Vyšehrad vyrůstal až do 15. století v téměř souběžné kvalitativní úrovni.

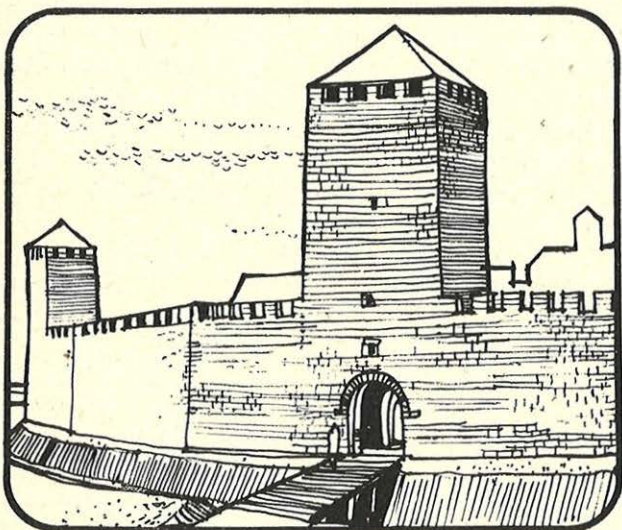
V úvodu studie o vyšehradských branách nelze pro úplnost opomenout nejstarší známé osídlení ostrohu lidem kultury nálevkovitých pohárů a o něco mladší osídlení lidem řivnáčské kultury; obě jsou na vyšehradském hradišti doložena zlomkovými nálezy. Podle nejnovějších radiokarbonových dat se tyto kultury kladou do období kolem roku 4000 před n. l. Nálezy jsou soustředěny zvláště v oblasti pozdější královské akropole při okraji vyšehradské skály, což odpovídá povaze sídliště lidu této kultury. Dosavadní průzkumy eneolitických sídliště ve střední Evropě dokazují, že se jednalo téměř bez výjimky o hrazené osady situované vesměs na přirozeně chráněných výšinách¹. Osada na Vyšehradě patří do známé skupiny eneolitických středočeských sídel jako je i v Praze Šárka, Bohnice Na zámkách a v širším okolí Řivnáč, Bylany u Českého Brodu, Vraný, Stará Kouřim, Stehelčevy u Kladna a další². Průběh hradby opevněné vyšehradské pravěké osady zatím nelze zjistit. S velkou pravděpodobností zanikl pod důkladnějšími středověkými hradbami a stavbami v okrsku královského paláce. Výsledky výzkumů středočeských eneolitických sídliště dovolují však rekonstruovat podobu jednoduchého hrazení i pravděpodobnou podobu nejstarších bran. Vzhledem k pozoruhodnému poznatku, že řivnáčské osady bývaly opevňovány i na úsecích chráněných přirozeným spádem, je možné představit si siluetu vyšehradské skály 4000 let před n. l. korunovanou hustým hřebenem palisád. Směrem dovnitř ostrohu nelze vyloučit existenci palisádové hradby zdvojené, vyplněné upěchovanou hlinou, před níž býval

1. Rekonstrukce brány opevnění osady lidu řivnáčské kultury —
typ se štítovou palisádou

2. Rekonstrukce dřevěné brány slovanské valové hradby

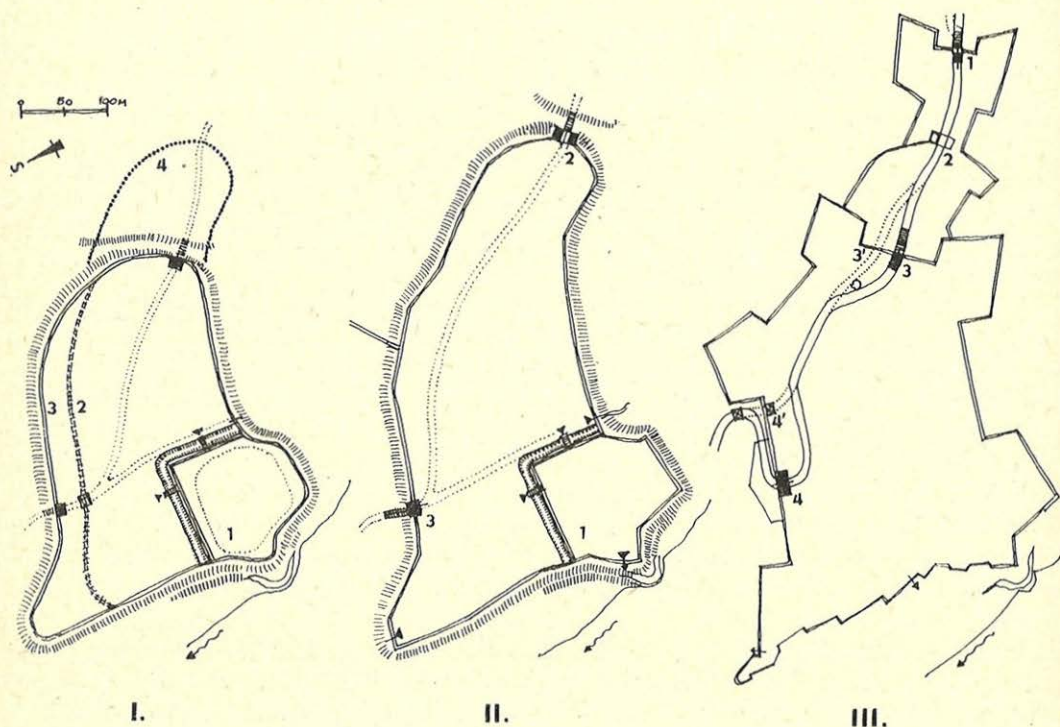
3. Rekonstrukce věžové brány románského opevnění (kresby B. Nechvátal)

nehluboký příkop. Palisády se obvykle zarážely do zvětralého terénu nebo se kladly do vykopaného či ve skále vylámaného žlabu a utěšňovaly se hlínou a kamením. Příkopy přerušovaly nájezdy do bran, které byly podle analogických situací nejméně dvě. Tyto nejstarší vyšehradské brány měly možná podobně jako na Homolce u Stehelčevse předsunuté čelní palisádové stěny nebo stěny středové, dělicí průchod na dvě užší uličky³.

Následující tisíciletí byl vyšehradský ostroh zřejmě až do příchodu Slovanů neosídlen. Pravděpodobně záhy po poklesu významu starých hradebských okrsků a soustředění mocenského centra tvořícího se státního útvaru do pražské kotliny a nedlouho po založení Pražského hradu opevňuje se hradiště na Vyšehradě typickou technikou raně přemyslovské doby. Obrys opevnění sledoval nepochybně na západní a jižní straně hranu skalnatého ostrohu, příčně ostroh přetínal zhruba v prostoru dnešní Leopoldovy brány, odtud se stácel podél svahu dnešních Karlachových sadů a pokračoval za arkádou hřbitova zpět k řece⁴. Zda k hradišti již v této době patřilo samostatné opevněné předhradí až k pozdější gotické bráně Špičce, analogicky jako tomu bylo při obou kratších stranách Pražského hradu, nelze zatím bez archeologického průzkumu s jistotou rozhodnout.

V každém případě měl jistě v rámci celku samostatné ohrazení knížecí dvorec, odkrajující plošinu nad vyšehradskou skálou v místech někdejší hrazené osady lidu řivnáčské kultury. Nálezy v Karlachových sadech potvrdily, že hradby knížecího hradiště na Vyšehradě měly v průběhu 10. století stejnou konstrukci jako na tehdejším Pražském hradě⁵. Jejím jádrem byl zemní sypaný val, prokládaný uvnitř roubeným dřevěným roštem v několika vrstvách nad sebou a obložený na sucho kladenou opukovou zdí a z vnitřní strany fošnami nebo plentou z opukových desek. Na vrcholu byla zřejmě i zde vybudována pro obránce palisádová zástita a před valem na východní a částečně i na severní straně vyhlouben suchý příkop. Hlavní bránu do hradiště nutno předpokládat na východní šíji směrem k pankrácké pláni. Šlo zřejmě o průchozí dřevěnou věž stejného charakteru, jaké stály na Pražském hradě, kde byly jejich substrukce nalezeny. Druhou bránu podobné povahy je asi třeba situovat na severní bok ve směru staré spojovací cesty mezi oběma pražskými hradišti. Věžové dřevěné brány knížecího Vyšehradu, plnící současně úlohu pozorovatelů a signálních stanic, se již zřetelně uplatňovaly v siluetě hradiště při všech dálkových pohledech, jejich vnější výraz byl však ryze funkční. Kvalitu tohoto opevnění, chránícího již od 10. století hradiště s knížecí mincovnou, charakterizuje Kosmova zpráva k roku 1003, podle níž při přepadení Prahy polským vojskem Boleslava Chrabrého se zde vydržela knížecí posádka na rozdíl od Pražského hradu hájit celé dva roky a Vyšehrad zůstal nedobyt⁶.

Opravované a obnovované valy chránily Vyšehrad asi do 60. let 11. století. Během předešlých dvou desetiletí vyměňuje podobnou hradbu na Pražském hradě kníže Břetislav I. za moderní systém s vysokou kamennou zdí z otlučených opukových kvádrů a s vyhlazenou korunou pro střelecké ochozy⁷. Důvodem pro tuto akci bylo zapálení Hradu vojsky Jindřicha III. Vzápětí dochází na hradby Vyšehradu, který se za Vratislava I. nákladně přestavuje pro sídlo a centrální mocenské zařízení prvního

I. Rekonstrukce hradebního obvodu Vyšehradu v době předrománské a románské:

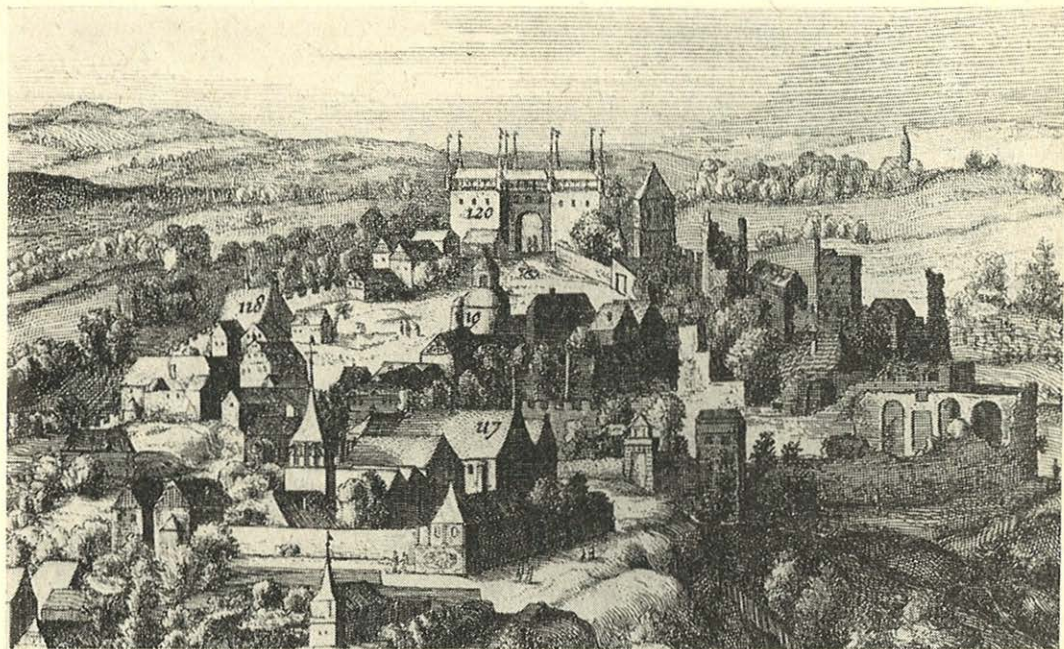
1. Knižecí a královská akropole na místě opevnění osady lidu řívnáčské kultury
2. Předpokládaný severní průběh slovanské valové hradby z 10. století
3. Předpokládané rozšíření severního obvodu v době románské
4. Předpokládané rozšíření hradiště ve 14. století

II. Rekonstrukce obvodu gotického Vyšehradu:

1. Královský dvorec v románském obvodu s branami
2. Brána Špička
3. Brána Jeruzalémská

III. Barokní pevnost:

1. Brána Tábořská
2. Torzo brány Špičky, dnešní stav
3. Brána Leopoldova
- 3'. Průraz v kurtině po pol. 18. století
4. Brána Cihelná
- 4'. Původní severní barokní brána do města (kresby B. Nechvátal)

českého krále. Přesto, že hmotné pozůstatky tohoto v pořadí již třetího vyšehradského opevnění nebyly zatím zjištěny, jeho existence je nepopiratelná. Dosvědčuje to nepřímo zvláště zmíněná okolnost, že Vyšehrad se programově buduje jako první sídlo v zemi, přičemž vzniká celá řada monumentálních kamenných staveb — kostely, kapitulní dům, knížecí a královský palác s kamenným mostem ke kostelu sv. Petra a Pavla aj. Z písemných pramenů potvrzuje Vratislavovu výstavbu nových vyšehradských hradeb zvláště zpráva v Kosmově kronice vztahující se k roku 1109, kdy kníže Bořivoj II. přešel z Pražského hradu na Vyšehrad, jenž je „pevnější svými hradbami“ (ad tutiora urbis Wissegrad moenia). Takto lze charakterizovat pouze pokročilejší fortifikační formu — zvláště, je-li dávana do protikladu s hradečanskou kamennou zdí knížete Břetislava⁸. Třetí vyšehradské hradby tvořily tedy nepochybně vysoké kvádřikové zdi zděné na maltu, opatřené korunními ochozy; dřevěné věžové brány nahradily průchozí věže zděné s dřevěnými nástavbami. Obrys hradeb a situace bran se zřejmě příliš nelišily od průběhu starší valové fortifikace vzhledem k přirozenému charakteru terénu, pouze na straně východní a severní mohlo snad dojít k menším směrovým odchylkám. Vedle předpokládaných hlavních dvou bran — směrem k pankrácké pláni a k „vyšehradské cestě“ do jádra raně feudálního osídlení Prahy, můžeme počítat s existencí skromnějších fortén, zejména směrem k řece⁹. Zvláštní kapitolu tvořilo jistě románské Vratislavské opevnění královské akropole, jehož zbytkem je dnes pouze jednoobloukový kamenný most, spojující královský okrsek s areálem vyšehradské kapi-

*Zříceniny Vyšehradu,
detail rytiny E. Sadclera z roku 1618
(reprodukce F. Kašíčka)*

tuly a snad přímo s předpokládanou královskou oratoří hlavního vyšehradského chrámu. Most, zděný klasovým způsobem z opukových kvádrů, byl možná krytý, průchozího chránily vysoké boční zdi. Vedle brány neznámé podoby, související s příchodem ke kostelu, existoval pravděpodobně ještě další — hlavní vstup do areálu v místech proti bazilice sv. Vavřince, který později nahradila brána gotická.

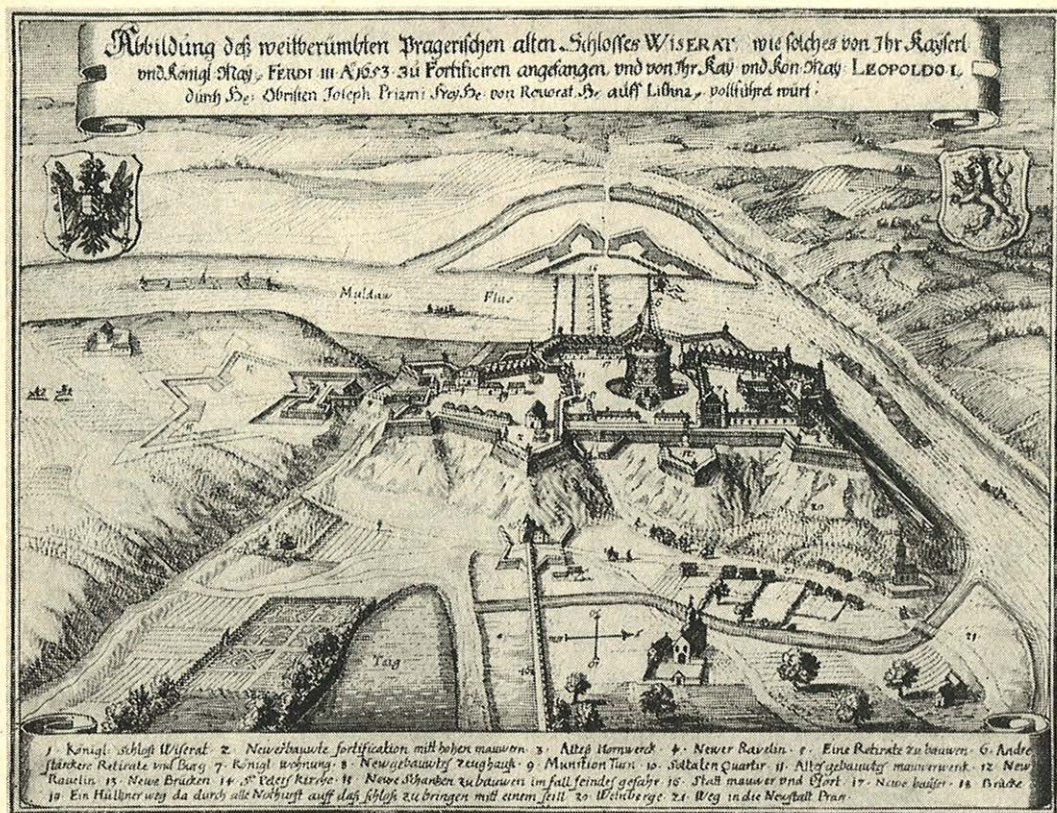
Po celkové přestavbě Pražského hradu, zahájené po roce 1135 Soběslavem I., odcházejí přemyslovští panovníci z vyšehradského sídla, které je nadále zanedbáváno. Hradby a brány byly sice asi udržovány, není však o nich žádných zpráv. Teprve na počátku 14. století je v pramenech zmiňována fortna k Podolí, patrně románského původu. Situujeme ji v jižním prodloužení cesty mezi hradbou královského dvorce a čelem baziliky sv. Vavřince. Prudký rozmach českého království ve 13. století, projevující se na Pražském hradě výraznou rekonstrukcí a neustálým zesilováním opevnění¹⁰, se akcemi podobného rozsahu na Vyšehradě zjevně neuplatnil. Písemné prameny k otázce stavu vyšehradských hradeb a bran v první polovině 14. století zatím mlčí

a výsledky dosavadních archeologických výzkumů také, i když nejnovější nálezy v areálu kapitulního chrámu předběžně naznačují, že stavební dění na tehdejší Vyšehradě nebylo bezvýznamné¹¹.

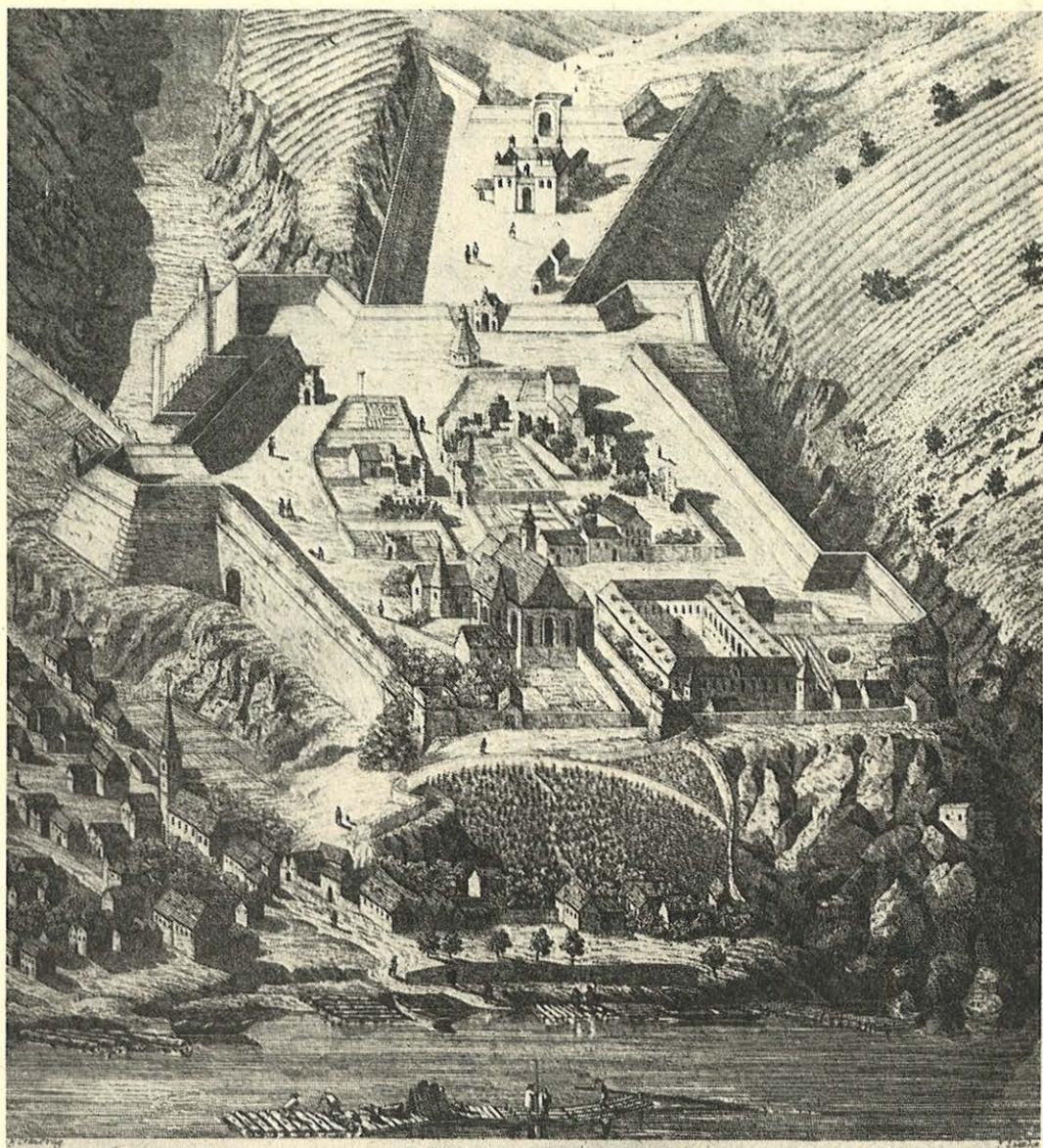
Čtvrtá fáze radikální přestavby vyšehradského opevnění souvisí s realizací velkorysé urbanistické koncepce Karla IV., podle níž byla Praha přetvářena na metropoli centrální evropské velmoci. Podle zprávy Beneše Krabice z Weitmile byl obvod Vyšehradu v letech 1348–1350 ohrazen gotickou zdí s věžemi, branami a fortanami a připojen k Novému Městu pražskému¹². Lze však důvodně soudit, že nové fortifikace alespoň zčásti navázaly na obranný systém starší a využily některých jeho konstrukcí. Pro toto období je nám oporou při rekonstrukci podoby a situace vyšehradských bran i řada ikonografických materiálů, počínaje dřevorytem Jana Kozla a Michala Peterleho z Annabergu z roku 1562. Opevnění 14. století¹³ z doby Karlovy znalo dvě velké brány — na východní straně to byla tzv. Velká brána ke sv. Pankráci, někdy též zvaná Horní nebo Tábořská, později Špička, a na severní straně tzv. brána Pražská nebo Jeruzalémská. Špička byla situována na zúžené šíji, kterou se ostroh připojuje k pankrácké pláni a která shodou okolností tvoří současně nejvyšší bod hory. Lze ji bez nadsázky označit za nejvýraznější gotickou fortifikační stavbu v Praze, jak vzhledem k její dominantní poloze na hřebeni vyšehradského ostrohu, tak i pro vlastní výjimečnou architektonickou podobu. Dokladem tohoto tvrzení jsou zvláště veduty předbarokní Prahy, na nichž se brána stává charakteristickým architektonickým symbolem vyšehradské hory a zůstává jím až do vybudování pevnosti v 2. polovině 17. století. Zmíněné grafické pohledy zachycují tuto bránu jako pevnůstku korunovanou hrázděným věncem s arkýřovými věžičkami, zachovaný fragment dokládá půdorysnou skladbu útvaru se dvěma pylonovými hranolovými věžicemi, svírajícími střední průjezd. Dispozičně se tedy Špička neliší od všech novoměstských bran, navazujících na italsko-francouzské vzory. Rozdíl je pouze v završení hmot, kdy Poříčská, Horská a Koňská brána měly boční hranoly nadvýšeny nad atikovou nadezdívkou průjezdů a překryty dlátkovými střechami, případně ukončeny cimbuřím. Architektonickým výrazem se vyšehradská brána nejvíce blížila novoměstské bráně Svinenské, jak o tom svědčí zejména Sadelerův prospekt a dřevoryt Jana Willenbergera z počátku 17. století. Na půdorysnou a objemovou příbuznost obou těchto bran naposledy upozornil Vilém Lorenc¹⁴. Podstatný rozdíl proti novoměstským branám je však ve vztahu k přilehlým hradebním zdem. Zatímco hradby Nového Města se zařezávají do boků těchto pevnůstek, je Špička zcela vysunuta před východní vyšehradskou hradební linií, která zde tvořila téměř plynulý oblouk. Vnější obrys Špičky byl pravidelně pravoúhlý (17 × 27,5 m), vnitřní stěny do Vyšehradu seděly však na segmentové základně a navazovaly na hradební okruh. Tato okolnost patrně svědčí o použití fragmentů starší přemyslovské fortifikace, potvrdit ji však mohou až plánované archeologické výkopy.

Prvá zpráva, kterou můžeme spojit s existencí brány v těchto místech, pochází již z roku 1361, některé z dalších uvádí Václav V. Tomek, ale žádné nepodávají bližší doklady k její stavební podobě¹⁵. Pro rekonstrukci vzhledu brány má největší důležitost veduta Jiljího Sadelera z roku 1606, která je ze všech nejpracovitější. Z ní také

Priamiho návrh na přestavbu
vyšehradské pevnosti z roku 1653
(reprodukce F. Kašíčka)

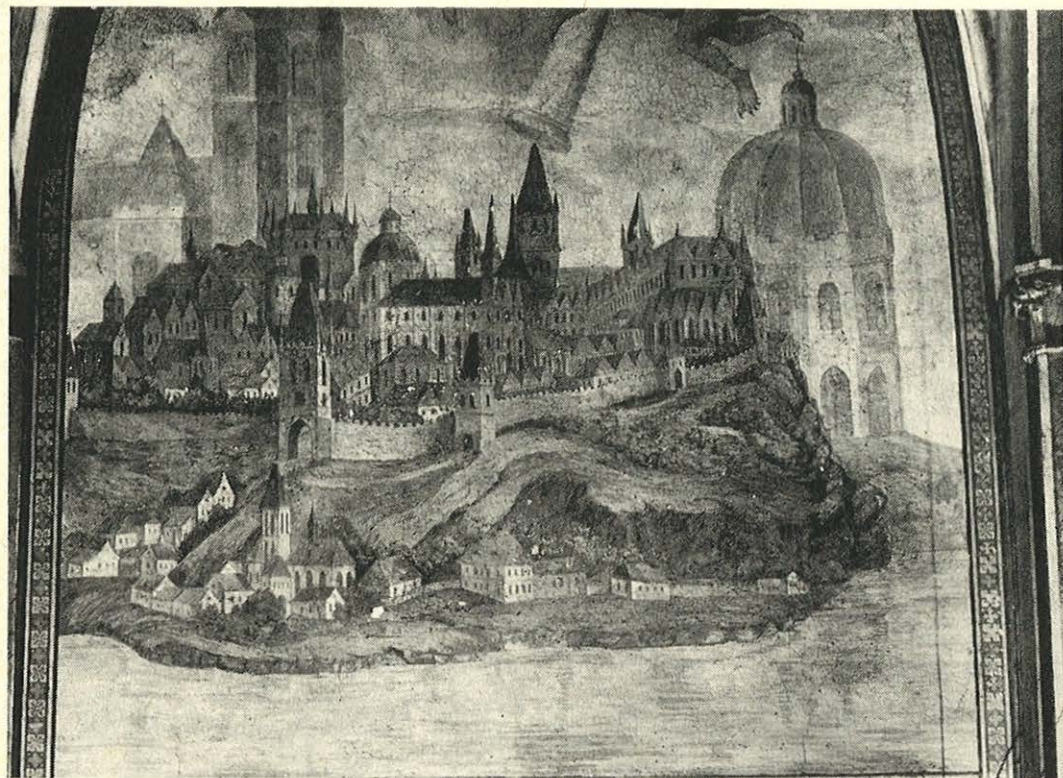

především vychází studie rekonstrukce původního stavu od Antonína Wiehla z roku 1903, představa, která je dodnes v podstatě platná¹⁶. Dvakrát zalomená osa bývalého průjezdu předznamenává fortifikační principy uplatněné v plné míře zejména v baroku (podobně jako u dochované barokní brány Písecké). Přední lomený otvor brány se nepochybně překrýval svoditým mostem a dále vraty, otvíranými dovnitř. Navíc se mezi mostem a vraty spouštěl železný nebo dubový okovaný hřeb. Podobný lomený portál průjezdu při vnitřní straně Vyšehradu se zavíral také vraty dovnitř, takže za určitých nepříznivých okolností tvořila pevnůstka samostatně hájitelný soubor z obou stran. Vedle vrat se vnitřní portál hradil řetězem, který plnil svou funkci spíše v mírových podmínkách při vybírání cla, odbavování vozů apod. Boky průjezdu svíraly v přízemí nejspíše valeně klenuté komory, u nichž síly obvodových zdí dosahovaly 2,5 m. Patro nad kobkami členila po obvodu drobná střílnovitá okénka, střední tři v odsazených plochách nad průjezdovými portály byla poněkud větší. Nejvyšší patro, tvořící krytý hrázďený ochoz, bylo nasazeno na kamennou předsazenou římsu, zesíle-

*Wijschehrad nach seiner neuen Fortification (1668)
aus der Vogelperspective.*

*Vyšehrad před rokem 1420,
vpředu Jeruzalémská brána, malba ideální podoby
Vyšehradu v severní lodi kostela sv. Petra a Pavla
(snímek F. Kašička)*

nou pod nárožními věžičkami arkýřovými polygonálními konzolkami. Osm těchto věžiček na rozích stavby i devátou, osazenou asi v hřebenu střechy ochozu nad čelní vnější frontou, kryly vysoké jehlancové polygonální stříšky. V každém poli hrázděného druhého patra byla vždy jedna střílna, dovnitř pevnůstky byl ochoz patrně otevřen¹⁷.

Za povšimnutí stojí západní průčelí zachycené na dřevorytu z roku 1562 (Jan Kozel a Michael Peterle z Annabergu). Autoři, kteří často zdůrazňovali detail na úkor celkových proporcí staveb, zachytili pod hrázděným ochozem brány jakési kružbové podřímsí, jehož existenci skutečně nemůžeme vyloučit. O čelní východní frontě brány lze jen soudit, že byla spíše ještě náročněji architektonicky řešena než vnitřní fronta, mohla být ozdobena městským znakem apod. Přímo před branou přetínal vyšehradskou šíji příčný příkop, vylámaný v skalnatém podloží. O existenci opevněného předbraní nebyly zatím zjištěny žádné hmotné doklady¹⁸.

Jak je zřejmé z ikonografických materiálů, přežila brána dobytí Vyšehradu husity v roce 1420 patrně bez úhony a setrvala v původní podobě téměř do konce 17. století. V souvislosti s doplňováním pražského opevnění v době třicetileté války lze předpoklá-

dat, že stejně jako před novoměstskými branami, byl i před vyšehradskou Špičkou navršen čtyřboký hliněný bastion zesílený obvodovým příkopem a palisádou z přisekaných kůlů. Podobu těchto bastionů před novoměstskými branami zachycují zvláště grafické listy Karla Škréty z doby kolem roku 1648. V rámci přestavby Vyšehradu na barokní citadelu ocitla se Špička, zbavená původní funkce, v předsunutém východním hornwerku (rohové hradbě) a sloužila nadále nejspíše jako vojenské skladiště. Medi rytina Folperta van Ouden Allena zachycuje bránu uprostřed předsunutých „rohů“ vyšehradské barokní pevnosti v poněkud odlišné podobě: hrázděné patro chybí, věžičky jsou zásadně nasazeny na hřebenu střechy nad prvním patrem a mají cibulové stříšky. Antonín Wiehl z toho vyvozuje, že před tím došlo k přestavbě brány¹⁹. Pro jeho tvrzení však nejsou doklady; chybí i logické důvody. Spíše jsme nakloněni se domnívat, že na prospektu je skutečná podoba staré brány deformována, stejně jako podoba dalších vyšehradských objektů, které známe zcela přesně (hradby, rotunda sv. Martina, zbrojnice a další).

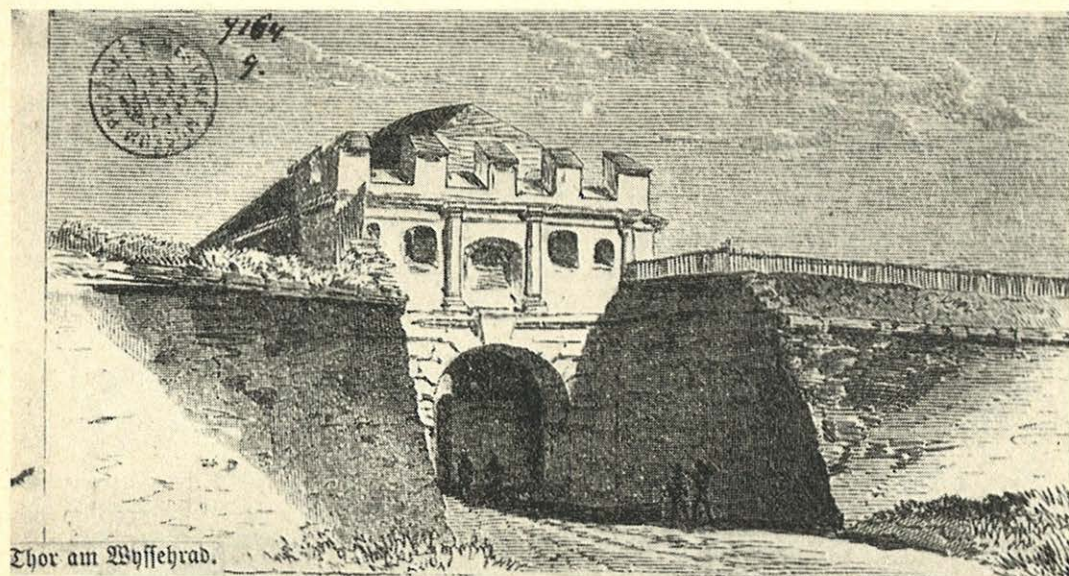
V roce 1700 bylo ubouráno patro brány a po polovině minulého století jižní polovina přízemí s portály průjezdu²⁰. Zbývá zachován fragment odpovídající přízemí severního hranolového pylonu do výše téměř 5,5 m, vyzděný z místní černé lomové, novodobě doplněné a vyspárované břidlice, armované na nárožích tesanými pískovcovými kvádry. Výběhy portálů bývalého průjezdu mají okosené hrany, přičemž okosení vnitřního portálu pokračuje na prohnuté hraně podloženého soklu. Závěsný řetěz před vnitřním portálem připomíná dochovaný masívní hřeb s kruhem, před vnějším portálem je patrná vodící drážka pro spouštěcí hřeb. Ve stěně mezi oběma zbytky vjezdu je výklenek, v němž býval snad částečně zasunut rumpál zvedacího mostu, vlevo byl zřejmě dodatečně proražen vstup do mírně kosodélné, dnes nezastřešené kobky při průjezdu.

Při rekonstrukci druhé velké vyšehradské brány z doby Karlovy, zvané Pražská nebo Jeruzalémská, obrácené k Novému Městu, můžeme na rozdíl od Špičky uvést jen zcela hypotetické závěry. Po vítězství Pražanů nad vojsky císaře Zikmunda a po kapitulaci vyšehradské posádky byla totiž zbořena v roce 1420 hradební zeď proti Novému Městu a s ní nepochybně do určité míry likvidována i Jeruzalémská brána, takže na žádných známých nejstarších prospektech Prahy se zřetelně neuplatňuje²¹. Autoři ideálních pohledů na královský Vyšehrad před rokem 1420 zobrazují Jeruzalémskou bránu jako průjezdnou patrovou věž, krytou nad ochozem tradiční dlátkovou stříškou.

Nelze vyloučit, že jim byly známy zbytky středověké stavby, v každém případě znali její renesanční rekonstrukci ze 16. století. Existenci brány v roce 1622 dokládá totiž zpráva císařské komise²², která prohlédla Vyšehrad „od brány k bráně“ a usoudila, že je nutné nejdříve postavit město a teprve potom opravovat hradbu. Pro nejbližší dobu komise doporučila chránit staré zdi hliněnými baštami s palisádou „na vlašský způsob“. Realizace doporučení se však zřejmě týkala jen okolí Špičky. Brány k dolnímu vyšehradskému městu se jistě nedotkla. Brána, ke které vystoupili komisaři z nuzelského údolí, podle jejich vyjádření „nebyla v nejhorším stavu“²³.

Při úvaze o poloze středověké Jeruzalémské brány je nutné si předem povšimnout dodnes zachované prastaré trasy Vratislavovy ulice s náznakem odbočky k vyšehrad-

*Táborská brána od východu
od neznámého autora z poloviny 19. století
(reprodukce F. Kašíčka)*

ské skále. Dosud se obecně mělo za to, že pozdější barokní brána blíže horního konce ulice při severovýchodním bastionu pevnosti převzala situaci a snad i substrukce brány starší. Rozbor mapových materiálů však naznačuje, že tomu tak patrně není. Trasa Vratislavovy ulice zachycuje nepochybně dálkový směr vystupující podél boku opevněného hradiště směrem k jihu, kterého se užívalo ještě před výstavbou Karlova opevnění Nového Města. Teprve ve 14. století byla pravděpodobně tato stará cesta, napojující se na dálkovou komunikaci do jižních Čech, potlačena a vstup do Prahy od jihu byl veden výhradně Vyšehradem. Starou trasu přehradila gotická hradební zeď, přetínající nuselské údolí, v barokním období byl její průběh zkrácen severovýchodním bastionem citadely.

Pro zjištění polohy Jeruzalémské brány je jistě důležitý zmíněný náznak odbočky zhruba v polovině dnešní délky Vratislavovy ulice v místech jejího zúžení. Jüttnerův plán z let 1811–1815 a ještě výrazněji plán Hergetův z doby po roce 1790 zachycují v prodloužení výběhu uličky terénní zářez v pusté ploše vyšehradské pevnosti. Směřoval podél východní hranice hřbitova do uličky mezi zbrojnicí a bývalým kostelem sv. Vavřínce, čili směrem k hlavnímu vstupu do někdejšího královského dvorce. Je nanejvýš pravděpodobné, že na tomto směru možno hledat situaci románské i gotické brány k pražskému městu, nejspíše na průsečíku úvozu s prodlouženým směrem od brány Špičky. Není bez zajímavosti, že k tomuto průsečíku se vychyluje i šikmá severní parcelní čára bývalého kapitulního obvodu, respektující předbarokní majetkoprávní vztah a sledující současně zřejmě jakýsi mírný terénní zlom. Naznačené situaci středo-

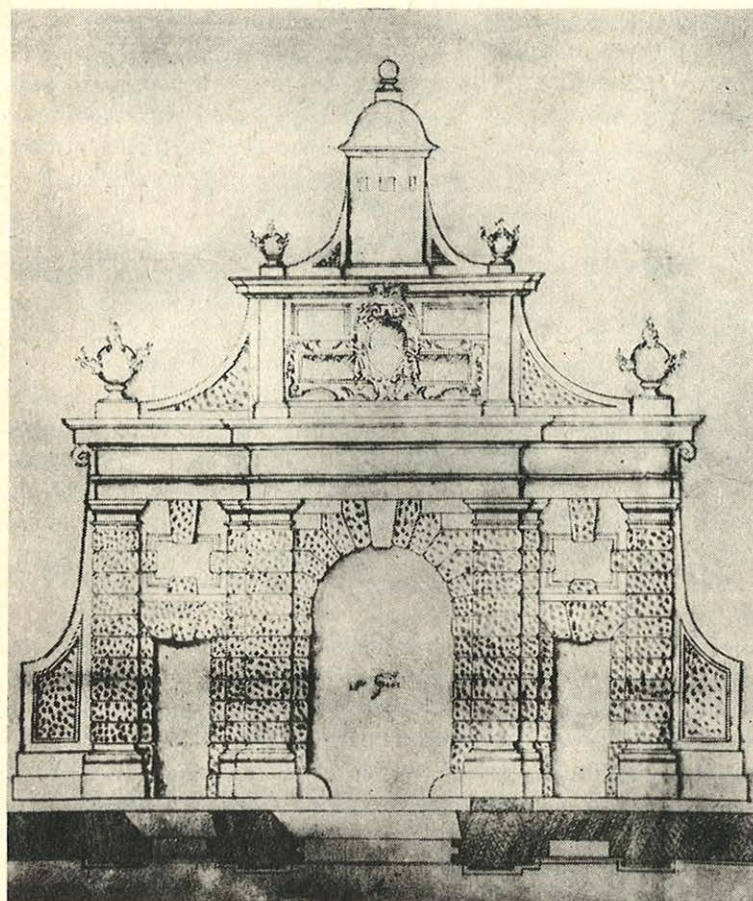
věké Jeruzalémské brány odpovídá přibližně i poloha průjezdné věže na zmíněných ideálních obrazech předhusitského Vyšehradu²⁴.

Vedle dvou hlavních bran existovalo v hradbách středověkého Vyšehradu ještě několik drobných fortén zkracujících přístupy zejména k Vltavě²⁵. Jednou z nich byla jistě nadále sloužící Podolská branka blíže hranice královského okrsku, druhá mohla být v místech dnešní zaoblené severní bašty z padesátých let minulého století, kde Sadelerův prospekt z roku 1606 zachycuje vysunutou věžovou hlásku.

Gotickou podobu hradby královské akropole tvořila podobně jako kolem celého Vyšehradu zeď s ochozem a cimbuřím — patrně rekonstrukce starší fortifikace stejného průběhu. V době Karlově byl podle zjištěných nálezů rekonstruován i obvodový příkop akropole, přes který pravděpodobně vedl románský most, spojující dvůr s kolegiátní kapitulou. Hlavní bránu ve východní hradbě okrsku proti bazilice sv. Vavřince zachycuje menší Sadelerův prospekt, znázorňující ruiny Vyšehradu. Brána byla s velkou pravděpodobností jednoduše vykrojena a v obvodové hradbě bez jakékoliv hmotné nástavby²⁶. Vstup zdůrazňoval v lucemburském období vlys se znaky české koruny, podobně jako tomu bylo tehdy na královském hradě Točnicku. Zmíněný prospekt připomíná, že brána dostala někdy v průběhu 16. století renesanční úpravu s půlkruhovým záklenkem a bosovaným rámcem. Třetím otvorem v obvodu vyšehradské akropole musela být nutně menší branka, kterou se dalo sestoupit k izolovanému objektu tzv. Libušině lázni nad dnešním tunelem.

V pořadí pátou a současně konečnou podobu vyšehradskému opevnění s branami dala barokní koncepce vojenské citadely, která se postupně realizovala zhruba 200 let, od konce třicetileté války až do poloviny minulého století. Na základě návrhu plukovníka Inocencia hraběte Contiho měl být vyšehradský ostroh sevřen pětibokým prstencem hradebních zdí s mohutnými nárožními bastiony²⁷. Šíje k pankrácké pláni měla být chráněna hluboce předloženou rohovou hradbou (hornwerkem). Při výstavbě se postupovalo od východu k západu. Pomalá realizace způsobila, že původní návrh byl částečně pozměněn a při hornwerku zůstal nedokončen — díky tomu se dochovaly úseky gotických hradeb, zvláště při torzu bývalé Karlovy brány Špičky.

Nejstarší z barokních bran pevnosti vyrostla v letech 1655–1656 v čele přístupu od pankrácké pláně v hlubokém výřezu kurtiny mezi polovičními bastiony předsunuté rohové hradby. Byla nazvána Nová brána Táboorská, podle silnice směřující sem z jižních Čech. V písemných pramenech se vyskytuje i označení Brána v pevnosti a Vyšehradská brána²⁸. Zdivo hradeb je v těchto místech převážně z opuky a cihel, v koruně je ukončeno mohutnou zaoblenou římsou a sypaným náspem. Patrové stavení brány je vrostlé mezi boční náspy a její architektonický výraz má dosud blízko k renesančnímu pojetí tohoto stavebního druhu. Téměř celou úroveň přízemí zabírá portál s půlkruhovým záklenkem zděný z tesaných kvádrů, původně zavíraný mohutnými dřevěnými vraty. Omítnuté, proti přízemí poněkud ustupující patro člení čtveřice toskánských polosloupů, mezi nimiž jsou v bocích situovány přímé a šikmé střelny. Korunu průčelí tvoří cimbuří, částečně kryjící valbovou střechu. Z brány vedl most přes příkop na ravelin vložený roku 1809 mezi vnitřní nároží bastionů. V případě nebezpečí měla být

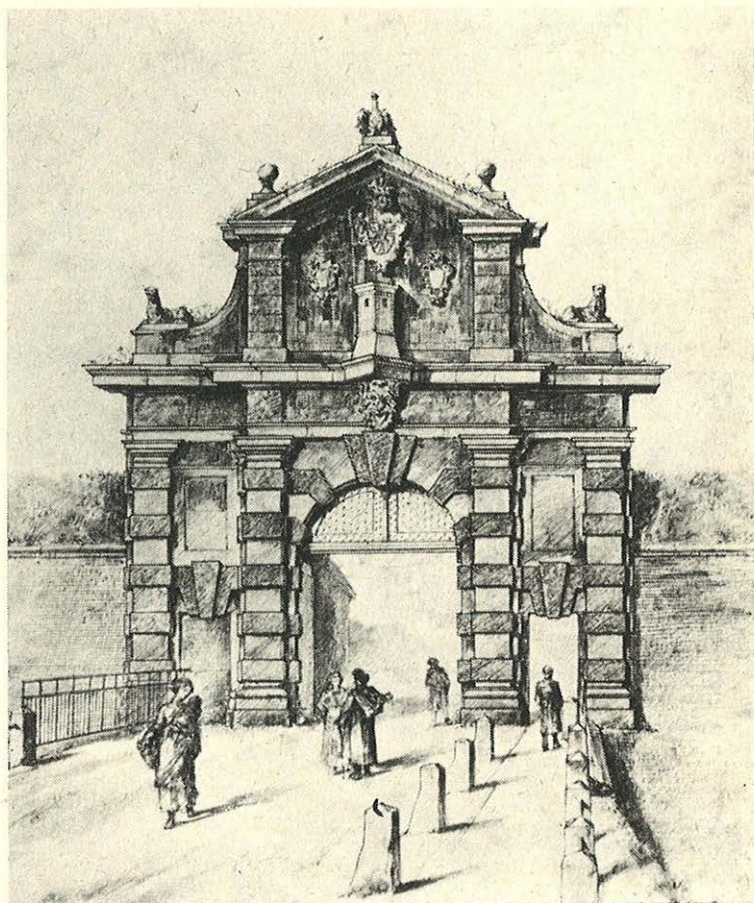

*Neuskutečná varianta
návrhu Leopoldovy brány
od C. Luragha z doby
před r. 1670
(reprodukce F. Kašička)*

před ravelinem zřízena ještě tzv. hradba korunní. Vnitřní portál brány odpovídá vnějšímu a zavíral se rovněž těžkými vraty. Patro nad ním přisvětlují pouze dvě jednoduše rámovaná okénka. Průjezd má valenou klenbu přerušenou uprostřed bočními pasy s vodícími drážkami pro spouštěcí mříž. Patro, kryté zčásti rovným a zčásti trámovým stropem, je dosud přístupno vnějším bedněným schodištěm při jižním boku stavení.

Nejreprezentativnější barokní brána Vyšehradu navazuje na přístup od předsunutého hornwerku. Byla dokončena před rokem 1670 a nazvána Leopoldova podle tehdy panujícího císaře. Stojí uprostřed kurtiny mezi jihovýchodním a východním bastionem pevnosti; bastiony zdobí masívní kamenné znaky Giovanni B. Allia, dotvářející symetrickou kompozici hlavní vstupní brány pevnosti. Příkop mezi bastiony má dosud zachovánu původní hloubku, dřevěný most nahradil v minulém století násyp s kovovým zábradlím. Vlastní Leopoldova brána byla navržena ve dvou alternativách, jak dokládá

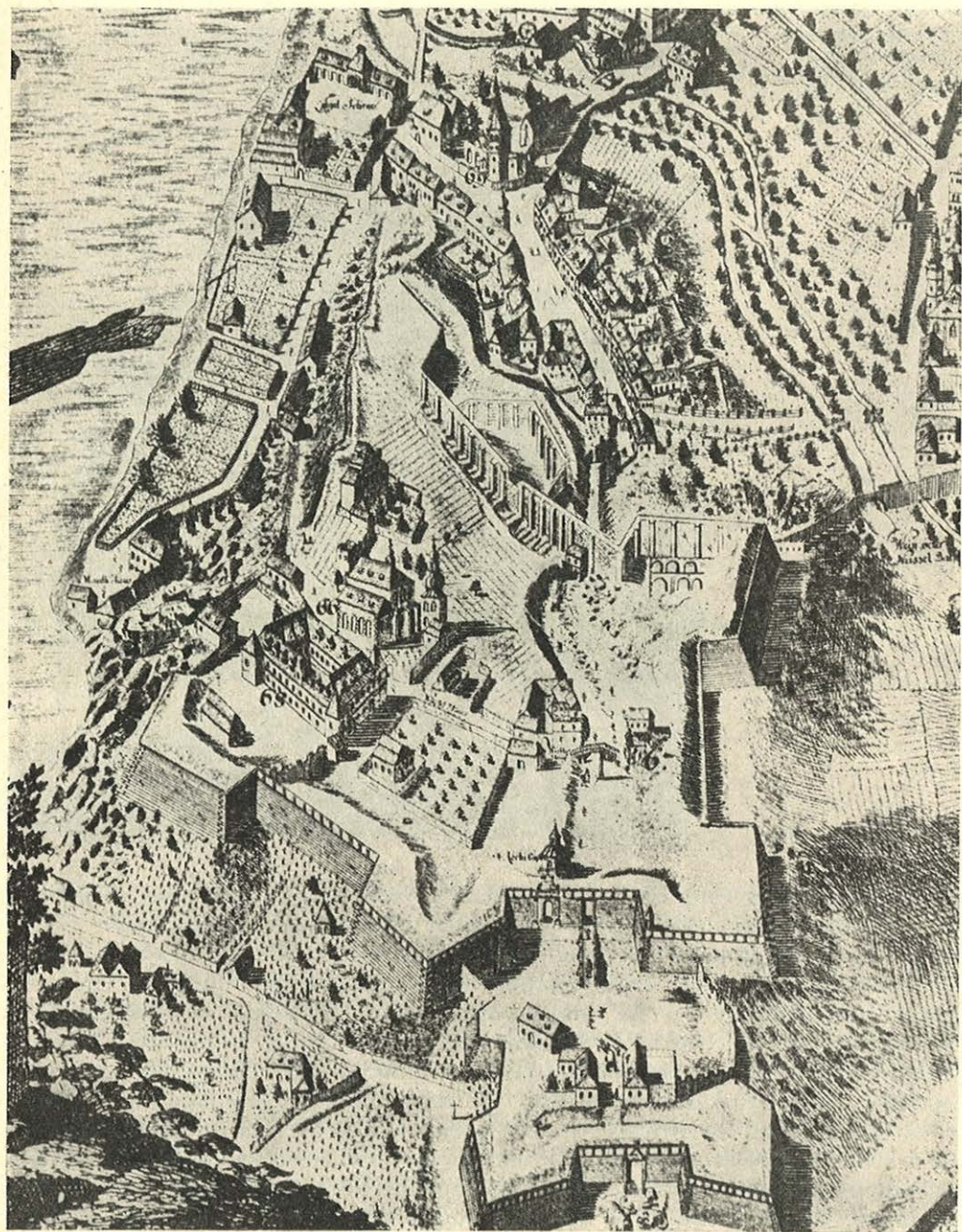
*Leopoldova brána
na kresbě B. Roubalíka
(1845—1908)
(reprodukce F. Kašíčka)*

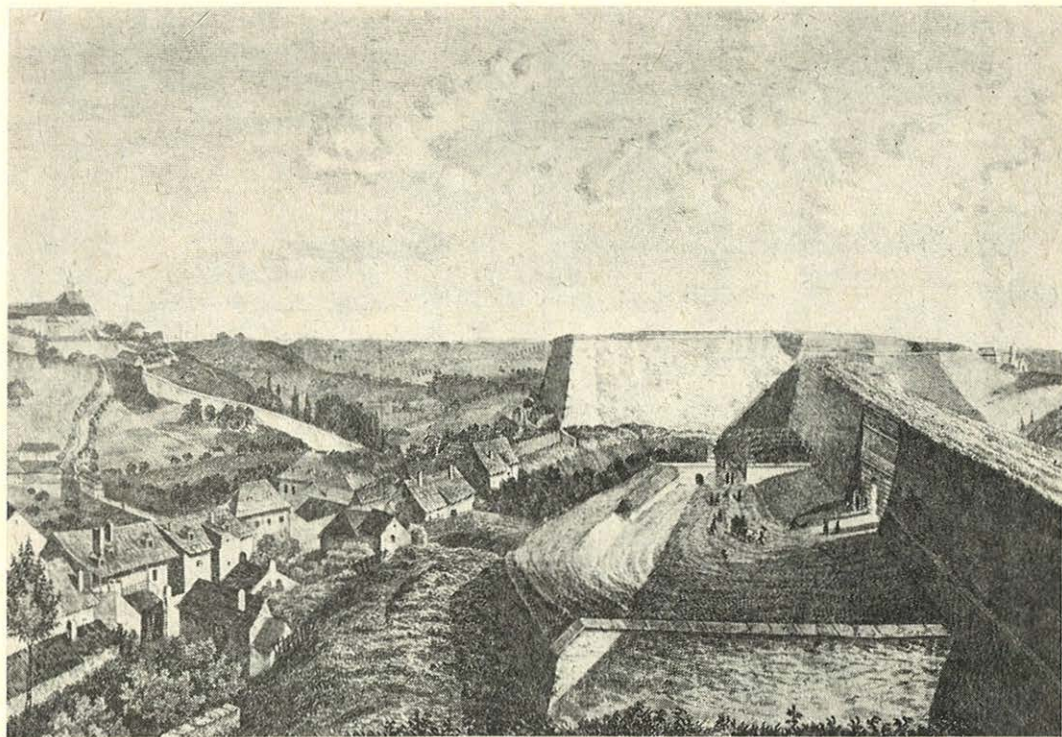

zachovaný plán, signovaný Carlem Luraghem²⁹. Nerealizovaný návrh má stejně jako brána dnešní trojosé řešení. Uprostřed je navržen vysoký vjezd s půlkruhovým záklenkem, v krajních osách potom obdélné průchody pro pěší s nižšími okénky v nadpraží. Jednotlivé osy oddělovaly bosované pilastry s toskánskými hlavicemi. Bosování přechází i na střední vjezd a oba vstupy a vniká ve formě klenáků ze všech čtyř stran do šambrán nadpražních okének. Spodní část uzavírá hladké kladí, nad kterým se zdvihá dvoudílný štítek s prohnutými křídélky. Střední část dolního dílu štítu zdobí kompozice s bolteovou kartuší podloženou obdélným rámcem. Hornímu dílu dominuje válcová baštička pod zvoncovou stříškou, obrysy brány člení navíc ohnivé plastické koule a k bokům parteru se přimykají užší zhoupnutá křídélka ukončená volutkami.

Srovnáme-li variantu s realizací, je na první pohled zřejmá zdůrazněná monumentalizace řešení. Trojosý dolní díl je nadvýšen, takže slepá okénka nad bočními vstupy

*Detail Huberova panorámatu Vyšehradu z roku 1768 s průrazem vedle Leopoldovy brány
a se starší branou k Podskali
(reprodukce F. Kašíčka)*

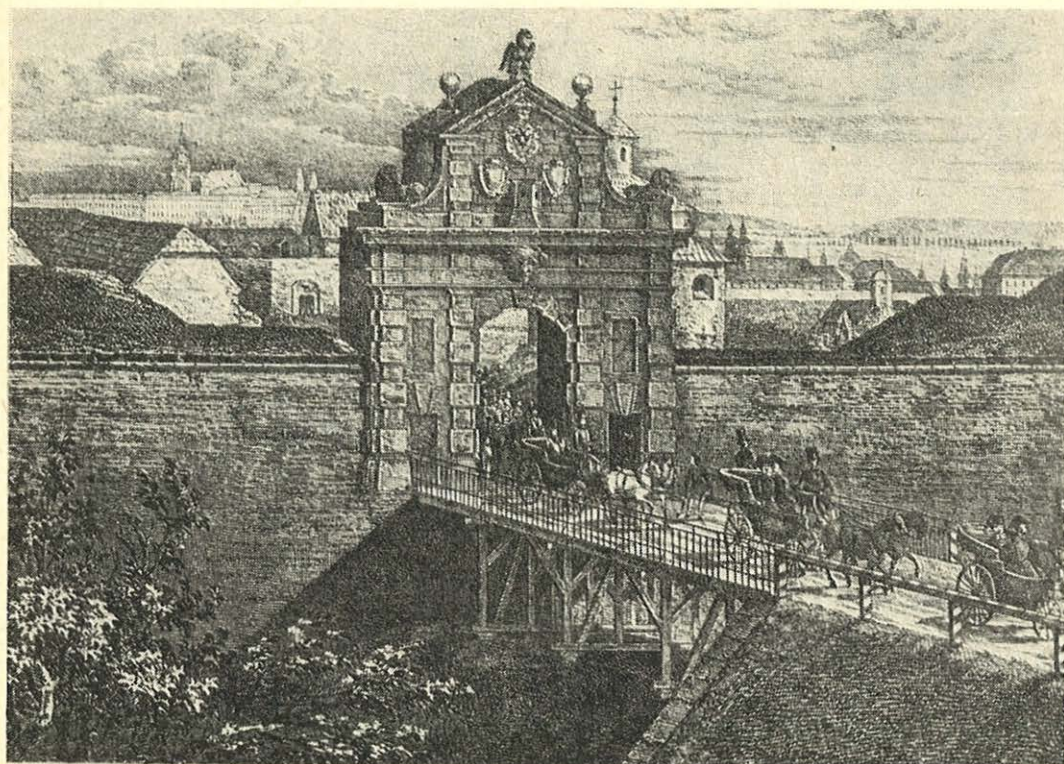

tvoří nyní obdélníky na výšku. Prostou hrubou bosáž vystřídá bosáž pásová, přecházející ze svazkových pilastrů i na oblouk brány, kde se zalamuje stejně jako u bočních vchodů do klenáků. Nad branou jsou patrné štěrbinové kladky původního padacího mostu, později posunutých blíže k vratům. V ose převýšeného kladí je osazen plastický maskaron, nad nímž se zalamuje římsa, nesoucí uprostřed menší trojbokou baštičku štítového nástavce. Štít tvoří pásové pilastry navazující na pilastry při středním průjezdu. Podpírají trojúhelníkovitě zalomenou římsu, od níž spadají do stran prohnutá křídélka, osazená plastikami lvů. Větší monumentalizace bylo zde proti alternativě dosaženo vedle zvýšení celé kulisy zvláště zmožutněním článků štítového nástavce a vyloučením dolních bočních příložek. V ploše štítu jsou kolem plastické baštičky umístěny tři znaky v boltcových kartuších, z nichž střední představuje císařskou orlici s korunou, vrchol štítu zdobí plastický orel. Autorem plastické výzdoby brány je opět Giovanni B. Allio. Rubová strana brány je zcela plochá, nečleněná a ve vztahu ke známým barokním branám v bastionovém opevnění vzbuzuje dojem nedokončeného díla³⁰.

Za francouzské okupace Prahy v letech 1741–1742 byly za vedení inž. Berdiquiera

*Znovuootevření Leopoldovy brány
po dokončení nové Chotkovy silnice roku 1844
kamenotisk E. Kutschery, rytina od Häbla
(reprodukcce F. Kašíčka)*

*Feierliche Eröffnung der neuen Bergstrasse durch den
Wisschrad am 4.ten November 1844.
mit der Fernsicht auf die Kleinseite.*

prováděny menší výškové úpravy náspů s palisádami při bráně, přičemž sem byl osazen francouzský znak, později opět sejmutý³¹. Od této doby byla brána někdy také zvána Francouzská. Uvedené zásahy jsou příčinou pozdějšího nesprávného názoru, tradovaného částí literatury, že brána pochází až z těchto let. Při rozboru architektury brány se nelze ubránit dojmu, že inspirací při jejím konečném řešení byla C. Luraghovi o více než půl století starší Matyášova brána Pražského hradu, kterou v roce 1614 stavěl Giovanni Maria Philippi. U obou bran se vyskytují zjevně motivické podobnosti, jak v základní koncepci, tak částečně i v detailu (pásová bosáž apod.). Podobná je konečně i tehdejší situace, kdy Matyášova brána měla rovněž funkci hlavního vstupu do Hradu a její obrys se tehdy ještě plně pohledově uplatňoval.

Po polovině 18. století byla Leopoldova brána zazděna a severně od ní prolomili malý obdélný průchod, který je používán až do stavby nové silnice z Tábora do Prahy. V roce 1841 byla opět brána otevřena a před ní vystavěn nový dřevěný most. Boční průchody pro pěší byly v plné míře dány do užívání až v letech 1930—1931.

Jeruzalémskou bránu k Podskalí nahradila v barokní citadele skromnější fortna, situovaná při východním koutu kurtiny bastionů sv. Leopolda a sv. Bernarda. Její situaci dnes připomíná zazděný cihelný pas v hradbě proti hornímu konci Vratislavovy ulice. Huberovo panoráma z roku 1768 zachycuje rubovou konstrukci hradby s branou, zesílenou pilířovými přílozkami, dosud bez sypaného náspu. Brána se zde objevuje jako přístavba k vnitřní lici kurtiny s průjezdem v přízemí a dvěma okénky v prvním patře, krytá pultovou stříškou³². Byla užívána až do roku 1841, kdy nejvyšší purkrabí Českého království hrabě Chotek nechal stavět přes Vyšehrad novou Tábořskou silnici. Pro její trasu znovu otevřel Leopoldovu bránu, za níž byla silnice přeložena na druhý bok rotundy sv. Martina a dále trasována v mírnějším sklonu k novému průrazu uprostřed severní kurtiny do prostoru plochého ravelínu, vybudovaného zde při francouzské okupaci Prahy.

Nová brána zvaná Cihelná nebo Pražská byla vybudována podle projektu ženiijního inženýra Jana Weisse z roku 1835. Brána otevřená 4. listopadu 1841 je provedena stejně jako hradba se kterou lícuje, z režných cihel. Kompozici vstupní kulisy tvoří vysoký střední vjezd s půlkruhovým záklenkem, v jehož bocích svírají dvojice pilastrů obdélné vstupy pro pěší se zdůrazněnými klenáky a se slepými vpadlými obdélníky a nadpraží. Dříky pilastrů pokrývá plastické pásování, přecházející i na vpadlé plochy vstupu pro pěší a zalamující se nad středním obloukem. Sokly pilastrů i toskánské hlavice byly provedeny z jemného červeného krystalického pískovce, stejně jako mohutně vysazená římsa plochého kladí. Až potud základní rozměry fortny i její hlavní členění navazují na příklad horní Leopoldovy brány. Mezi římsou a korunou hradby vyplňuje však plochu falešná atika, členěná v osách pilastrů lizénami a mezi nimi vpadlými obdélnými poli.

Směrem do pevnosti je vzhledem ke stoupající cestě průčelí nižší, částečně vestavěné do náspů kurtiny. Bylo řešeno jako jednopatrové, ukončené oblou kamennou římsou. Střed přízemí zabírá vjezd s půlkruhovým záklenkem, v bocích se opakují bosované obdélné průchody pro pěší, s nimiž sousedí okna kasemat. Patro člení trojice segmentem uzavřených otvorů, v nichž byly osazeny dvojice sdružených obdélných oken. Celé průčelí bylo opět provedeno z režných cihel.

Velmi působivý je i prostor vnitřního trojlodí brány, zaklenutý valenými klenbami, rovněž z režných cihel. Mezilodní arkády tvoří trojice pilířů, provedených z mohutných tesaných kvádrů, s jednoduchými hlavicemi. V bocích přízemí vedou do sousedních kasemat obdélné portálky s nadsvětlíky a okna v kamenných ostěních. Pro ochozy byly v bočních lodích vysoko pod náběhy kleneb osazeny kamenné krakorce, na východní straně byl v této úrovni zřízen vstupní portálek.

Původně se brána při vnějším průčelí uzavírala trojími vraty, za nimiž jsou patrný dva páry drážek pro další zajištění zátarasy. V bocích vnitřního prostoru je dosud

zachována původní valounková dlažba. Situace nové brány si současně vynutila průraz ve východním boku francouzského ravelinu a vytvoření jednoduchého předbraní se čtverhrannými pilíři na bocích.

Cihelná brána, která uzavírá tisíciletý vývoj fortifikace vyšehradské hory, patří nesporně svým monumentálním pojetím i architektonickým výrazem k nejvýznamnějším stavebním památkám pražského empíru. Důstojně se řadí mezi výtvarně nejhodnotnější historické vyšehradské brány, z nichž ovšem prvenství nutno přiznat Špičce z doby Karla IV.

V rámci národní kulturní památky Vyšehrad mají existující tři brány bývalé pevnosti, tj. brána Tábořská, Leopoldova a Cihelná své neměnné významné postavení a funkční uplatnění. Torzo gotické Špičky, stejně jako románský most při zaniklé bráně ze středověkého královského dvorce, vyžadují ovšem důstojnou rehabilitaci, úměrnou významu těchto památek. Vývojová rekonstrukce vyšehradských bran a fortén dotváří představu dramatických proměn tohoto kdysi předního místa v zemi a připomíná zaniklé i stojící architektury, jimiž doslova procházely dějiny našich národů.

Poznámky

- ¹ Ehrich, R. W. — Pleslová-Štiková, E., *Homolka an eneolithic Site in Bohemia*, Praha 1968.
- ² Pleslová-Štiková, E., *Nová eneolitická výšinná sídliště v západních a jižních Čechách*, AR XXI 1969, s. 69—94; Mašek, N., *Pražská výšinná sídliště pozdní doby kamenné*, Praha 1968.
- ³ Ehrich, R. W. — Pleslová, E., *Homolka an eneolithic Site in Bohemia*, Praha 1968.
- ⁴ Nechvátal, B., *Archeologický výzkum Vyšehradu*, PSH VIII 1973, s. 19 n., srov. obr. 4 na str. 23.
- ⁵ Borkovský, I., *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*, Praha 1969, s. 46 n.
- ⁶ FRB II. Praha 1874, ed. J. Emler, kap. 35, s. 52.
- ⁷ Borkovský, I., *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*, Praha 1969, s. 58.
- ⁸ FRB II. 166.
- ⁹ Tomek, V. V., *Základy místopisu pražského V*, Praha 1872, s. 180 n.
- ¹⁰ Borkovský, I., *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*, s. 65 n.
- ¹¹ Nechvátal, B., *Archeologický výzkum Vyšehradu v letech 1971—1973*, AR XXVII 1975, s. 159—177, 234—237.
- ¹² FRB IV, Praha 1884, ed. J. Emler, s. 516 — „...posuit primarium lapidem et fundavit Novam civitatem Pragensem, protendens murum fortissimum cum valvis et turribus altissimis a castro Wissegrad usque in Porriecz. Sed et ipsum montem Wissegrad cinxit muro et turibus fortissimis et totum apud consumavit infra bienium.“
- ¹³ Kašička, F. — Nechvátal, B., *Jižní opevnění Vyšehradu ve středověku*, PP 1974, s. 42—52.
- ¹⁴ Lorenc, V., *Nové Město pražské*, Praha 1973, s. 76.
- ¹⁵ Tomek, V. V., *Základy místopisu pražského V*, Praha 1872, s. 180 n.
- ¹⁶ Wiehl, A., *Bývalá Tábořská brána na Vyšehradě*, ČSPSČ XIII, 1905, s. 19—23, tab. I—IV.
- ¹⁷ Wiehlův popis stavebního stavu vyhovuje do dnešní doby, pouze v detailu existují určité dílčí odchylky dané rozsahem oprav.
- ¹⁸ Archeologické nálezy získané při geologických pracích, prováděných na východní straně vyšehradského předhradí, nejsou do provedení archeologického výzkumu v těchto místech zcela směřovatelné. Jak již bylo upozorněno (Nechvátal, B.: AR XXVII 1975, 169), geologický průzkum informuje pouze rámcově v určitých dílčích situacích, ale nemůže nahradit systematický výzkum. Rozsah podobných prací by měl být na všech historických objektech omezen na nejmenší míru, protože způsob výkopu a jejich možnosti často omezují nebo přímo znemožňují podrobnější studium i zhodnocení stratigrafické situace. Není také často zajištěno ze strany provádějícího podniku detailnější zaměření terénní situace, je prováděno často nedokonale a především schematicky.
- ¹⁹ Wiehl, A., *Bývalá Tábořská brána na Vyšehradě*, ČSPSČ XXII/1905, s. 21.

- ²⁰ Poslední doklad zobrazení brány Špičky pochází asi z roku 1689 z mapy pražských přísežných mlynářů. Srov. Janáček, J., *Vyprávění o Vyšehradu*. Praha 1964, obr. 23 na s. 224.
- ²¹ Název brány by bylo možno spojit s jejím charakterem; byla gotickou branou, kterou sestupovaly korunovační průvody do Nového Města, stavěného podle ideálních plánů biblického Jeruzaléma a měla nepochybně reprezentační podobu.
- ²² SÚA — PSM 125/43.
- ²³ APH — HBA i. č. 2222 kartón 110.
- ²⁴ Nechvátal, B., Nález další neznámé veduty Vyšehradu. *Umění XXIII*, s. 53—56.
- ²⁵ Tomek, V. V., *Základy místopisu pražského V.*, Praha 1872, s. 180 an.
- ²⁶ Nejlépe je vyjádřena na poměrně méně známé rytině J. Sadelera z roku 1618, kde jsou znázorněny zříceniny vyšehradské akropole v pohledu od východu. V pozadí na obzoru je opevnění Petřina s kostelem sv. Vavřince.
- ²⁷ Vyobrazení Contiho plánu bylo záhy zveřejněno — srov. Merian, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650, s. 54—55.
- ²⁸ AMP, rkp. 827, fol. 91. — SÚA, Archiv kapituly vyšehradské, kart. 99.
- ²⁹ SÚPPOP, archiv plánů, PPOP, 996 — 5 — 314.
- ³⁰ Na mapě Vyšehradu z roku 1749 (SÚA — Sběrka map a plánů, sign. č. 1610) je nakreslena Leopoldova brána jako uzavřený blok, z čehož lze soudit, že zadní přístavba byla později odstraněna.
- ³¹ Na tento nesprávný názor tradovaný bohužel stále v literatuře upozornil již v minulém století Herold, E., *Malebné cesty po Praze I.*, Praha 1894, s. 236—237.
- ³² Na plánu Vyšehradu z roku 1749 (SÚA — Sběrka map a plánů, sign. č. 1610) je zakresleno před touto branou ještě jakési v obrysu prohnuté předbrání, které by mohlo svědčit o tom, že předcházelo barokní bráně.